

TURK TILI O'QITISHNING ASOSIY TIL KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Kadirova Gulbokhor

UzJOKU, Oriental universiteti

***Annotasiya.** Birinchi marta Xitoyda qayd qilingan Covid-2019 virusi butun dunyoga ta'sir qildi. U faqatgina sog'liq masalasidagina ta'sir qilib qolmay shu bilan birga ta'limga ham o'z ta'sirini ko'rsatti. Buning natijasida ta'lim va tarbiya faoliyatini davom ettirish uchun masofaviy ta'lim yo'nalishi amalga oshirila boshlandi. Dasturlar, bir qator ilovalar, boshqa darslar singari, turk tili fanidan ham masofaviy ta'lim berila boshlandi. Masofaviy ta'limda yuzma-yuz ta'lim samaradorligi ham masofaviy darslar olish uchun barcha mavjud imkoniyatlar qayta ishlandi. Bunday masofaviy ta'lim yangi jarayonga o'tgan taqdirda ham, shuni aytib o'tish kerakki u kutilmagan tarzda qo'llanila boshlandi. Bu esa masofaviy ta'limda o'qitiladigan turk tili kurslarining salbiy va ijobiy tomonlarini aniqlashni talab qiladi. Maqolaning maqsadi ham ushbu talabga muvofiq doimiy ravishda hayotimizda o'z o'rniga ega bo'lib kelayotgan masofaviy ta'limda turk tilini o'qitish yanada sifatli, samarali bo'lishi uchun qayta ishlash, shu bilan birga masofaviy ta'limda turk tilini tinglash, gapirish, o'qish, yo'zish kabi ko'nikma va grammatika o'qitishning ijobiy va salbiy aksini aniqlash va o'qituvchilarni hamda o'quvchilarning saviyasini aniqlash uchun xulosalangan samarali jihatlarini tadqiq qilish lo'zim. Bu o'rinda tadqiqiy rasmiy ma'lumotlarini taqdim etish talab etilmoqda. Sifatli tadqiqot maqsadiga muvofiq, tadqiqotda fenomenologik usullaridan biri ishlatilgan ekspert xulosalariga ko'ra tayyorlangan yarim tuzilgan intervyu shakli tomonidan to'plangan ma'lumotlar tarkibni tahlil qilish orqali xulosalandi.*

***Kalit so'zlar:** masofaviy ta'lim, turk tili o'qitish, asosiy til ko'nikmalari, til matnlardan foydalanish, onlayin ta'lim.*

Masofaviy ta'lim universitetlari - bu ta'lim va tarbiya faoliyatiga yangicha yondashuv bo'lib, usuli jihatidan muhim ahamiyatga ega va uchinchi avlodni tashkil etadi. 1980-yillarda aloqa nuqtai nazaridan kabel yoki sun'iy yo'ldosh tarmoqlari bo'lgan telefon va kompyuter va boshqalarni kiritish bilan audio yoki video konferentsiyalar orqali bir vaqtning o'zida qo'llaniladi. To'rtinchi avlod masofaviy ta'lim dasturlari bilan shakllandi. 1990-yillardan boshlab hayotimizga kirib kelgan internet tufayli Internet texnologiyalariga asoslangan masofaviy ta'lim beriladi boshlandi va buni qo'llagan beshinchi avlod paydo bo'ldi. Shu bilan birga uning ilovalari qo'llanila boshlandi. Chunonchi ikkinchi avlodda masofaviy ta'lim radio va televideniye orqali amalga oshirilganligini ko'rish mumkin. Uzoqdan ta'lim beruvchi universitetlar ta'lim va tarbiya faoliyatiga yangi uslubni olib kirishi jihatidan muhim bo'lib, asosan uchinchi avlodni tashkil etadi. 1980-yillarga kelib, aloqa nuqtai nazaridan kabel yoki sun'iy yo'ldosh tarmoqlari bo'lgan telefonlar va kompyuterlar va boshqalarni kiritish bilan to'rtinchi avlod audio yoki video konferentsiyalar orqali bir vaqtning o'zida amalga oshiriladigan masofaviy ta'lim dasturlari bilan shakllantirildi. Birinchi avlodni o'qitish bosma matnlar asosida pochta orqali yuborilgan xat, yo'zuv va kitop yordamida amalga oshirilmoqda edi. Ikkinchi avlodda radio va televizion eshittirishlar tufayli masofadan turib trening

amalga oshirilganligi qayd qilingan. Birinchi, ikkinchi va uchinchi avlod masofaviy ta'lim dasturlari asenkron bo'lsa, to'rtinchi va beshinchi avlodlar ularning ilovalari bir vaqtning o'zida ishlab chiqarila boshlandi. Ayniqsa, hayotimizga kirgan Internet deyarli barcha bo'limlarda bo'lgani kabi masofaviy ta'limda ham burilish nuqtasi sifatini ko'rsatishimiz mumkin. Gerek Williams ve Pabrock (1999) tomonidan yaratilgan masofaviy ta'lim zarur rivojlanish bosqichlari Bo`zkurt (2017) va Moore ve Kearsley (2005) tomonidan keltirilgan. Yuqoridagilar asosida shakllangan avlodlar o'rganilmoqda, texnologik ishlanmalarni masofaviy o'qitish jarayoni ko'rinib turibdiki, u rivojlanish bosqichlariga bevosita ta'sir qiladi yoki hatto shakllantiradi. Dunyoda masofaviy ta'lim tarixi birinchi marta 20 mart 1978 yil Amerika Qo'shma Shtatlarida chop etilgan "Boston" gazetasidagi e'loni edi va bu e'londa ta'lim xat va stenografiya tomonidan kurslar ochilganligi va o'qitilishini e'lon qilingan. Bu masofiy ta'limning boshlang'ichidir (Demir, 2014). Yana shunga o'xshash 1833 yilda darslarni xat matnlari orqali o'qitilishi haqida e'lon bilan Shvetsiyada kun tartibiga qaytdi. Masofaviy ta'lim 1840 yilda Angliyada Isaak Pitmanning stenografiya darslari bilan pochta orqali joriy qilinganligi bilan (akt. Şahin, 2021) davom etdi. 1960 -yillardan keyin keng tarqalgan "masofaviy ta'lim" atamasi 1892 yilda Wisconsin universiteti katalogida ishlatilgan. Bu qo'llanishdan so'ng bu tushuncha ishlatilgan. Keyinchalik u 1906 yilda ushbu universitetda ma'muri bo'lgan William Lightyning maqolasida ham yana bir bor ishlatilgan va u tomonidan yaratilgan (Adiyaman, 2001). Gustav Langenscheidt ismli nemis va Charles Toussaint ismli frantsuz olimlari Berlinda maktublar orqali ta'lim olib boradigan maktabni boshqaradi va u 1856 yilda (Schlosser ve Simonson, 2009) tashkil etib, jamoani uyda ishlashga undash jamiyati (Society to Uncourage at Home) deb nomlangan muassasa 1873 yilda Bostonda Anna Eliot tomonidan tashkil etilgan. Bu Ticknor (Bergmann, 2001) tomonidan tashkil etilgan (akt. O`zbay, 2015). 1890 yilda ta'lim Avstraliyaning Kvinslend universiteti tomonidan olib boriladigan dastur bilan kampusdan tashqarida ochiladi va shunga o'xshash usul 1920-yillarda Kolumbiya universiteti tomonidan qo'llanilgan. (Demir, 2014). AQShning Ayova shtati universiteti dunyoda birinchi marta masofaviy ta'lim televideniya dan o'z dasturini nashr holida e'lon etdi (2021 yil). Janubiy Afrika universiteti (UNISA) Division of External Study bo'limi masofaviy ta'lim va o'rganish deb nomlangan bo'limni ochib, bu esa masofaviy ta'lim bo'yicha 11 o'ringa erishdi va u 1946 yilda universitetga kirishga muvaffaq bo'ldi (İchten, 2006). 1950 yilda AQShda harbiy xizmatida masofaviy ta'lim dasturlarini amalga oshiradigan tizimlar quyidagi maqsadlarda foydalanish uchun yaratilgan (Kaya, 2002). Kompyuterlar 1990 yillardan boshlab, uylarda internetdan foydalanish boshlangan

va Internet orqali turli xil ilovalar sinab ko'rildi. U hozirgi shaklini olmaguncha rivojlanayotgan texnologiyalar bilan ko'plab mamlakatlarda turli xil amaliy jarayonlardan o'tgan. Masofaviy ta'lim qo'llash sohasi 2000-yillardan boshlab o'sib bormoqda, ular birgalikda Texnologik ming yillik davrining kashfiyotlari deb ataladi. Bo`zkurt ham dunyodagi masofaviy ta'limning bosqichlari va davrlarini umumlashtirdi. Masofaviy ta'lim tarixi bo'yicha ilk tadqiqotlar 1924 yilda Dewey tomonidan taqdim etilgan "O'qituvchilar ta'limi hisoboti" bilan mamlakat kun tartibiga kirgan va birinchi masofaviy ta'lim amaliyotlari 1950 yilda Turkiya ta'lim tizimida sirtqi ta'lim bilan boshlandi (Ishman, 2005) va 1950 yilda turk ta'lim tizimida xat orqali o'qitishni boshladi. 1974-yilda xat yo'li bilan oliy ta'lim markazi tashkil etilgan bo'lib, keyinchalik bu markaz nomi 1975-yilda "YAYKUR" deb o'zgartirilgan. 1982-1983 o'quv yilida Anadolu universiteti tarkibida Ochiq ta'lim fakulteti tashkil etildi va bu shakldagi ta'lim amalga oshirish jarayoni boshlandi. Birinchi yilda 29 ming 500 talaba Iqtisodiyot va biznes boshqaruvi bakalavriat dasturlariga ro'yxatdan o'tgan va o'qishga kirdi (AUAF, 2021). Universitetdan keyin Istanbul va Otaturk universiteti ochiq va masofaviy ta'lim fakultetida ochiq ta'lim tashkil etildi va masofaviy ta'limga ta'sir qilish darajasi oshdi (Sari, 2020). Bugungi kunda u ta'lim vazirligi tomonidan taqdim etilgan EBA va Zoom kabi turli xil dasturiy ta'minot dasturlari infratuzilmasidan foydalangan holda, kerak bo'lganda amalga oshirilmoqda. Turkiyada masofaviy ta'lim va masofaviy ta'limni yaxshilash bo'yicha tadqiqotlar olib borildi va olib borilmoqda. Texnika taraqqiyotiga to'g'ridan-to'g'ri mutanosib ravishda masofaviy ta'lim ham rivojlanib, hozirgi shaklini oldi. Turkiyada masofaviy ta'limning davrlari va bosqichlari (Bo`zkurt, 2017, 88-b) jamlagan manbaga ega bolish uchun ko`pgina tadqiqotlar olib borildi. Insoniyat tarixiga ahamiyat qilsak masofaviy ta'limni joriy etish sabablari dunyoda turli epidemik kasalliklarining paydo bo'lishi epidemiyalarning salbiy oqibatlar bilan kurashishga qarshi choralardan biridir. O'tmishda barcha odamlarga ta'sir qiladigan ushbu kasalliklar bilan kurashganimizdek, biz hozirda Covid-19 deb nomlangan virus bilan jiddiy kurashib kelmoqdamiz. Butun dunyoda bo'lgani kabi mamlakatimizda ham ushbu virusdan o'zimizni himoya qilish uchun turli ehtiyot choralari ko'rildi. Internet va web-texnologiyalardagi o'zgarishlarning ta'lim va o'qitish muhitida aks etishi ta'limda va o'qitish jarayonini yanada mustaqil va o'zod qildi. Dunyodagi turli xil epidemik kasalliklar paydo bo'lishi va bu epidemik kasalliklarning salbiy ta'siri bilan kurashishga majbur bo'lgan insonlarga vaqt va ma'lumotlardan foydalanishda moslashuvchanlikni berdi. O'tmishda barcha odamlarga ta'sir qiladigan kasalliklar bilan kurashganimiz kabi, biz bu kasallik qarshi kurashishni o'rgandik. Biz Covid-19 virusi bilan jiddiy kurashdamiz.

Mamlakatimizda, butun dunyoda bo'lgani kabi ushbu virusdan himoya qilish uchun ham turli choralar ko'rildi. Internet va internet ta'lim muhitidagi texnologiyalar ishlanmalarining aks etishi ta'lim o'qitish jarayonni o'zod qilish bilan bir qatorda, shaxslarga vaqt va ma'lumotlarga kirishda moslashuvchanlik berdi. (Aksoy, 2018). Shu nuqtai nazardan, ta'lim va tarbiya faoliyatini to'xtatmaslik milliy ta'lim vazirligi tomonidan ham ushbu faoliyati ho'zirda qo'llab-quvvatlanmoqda. Mamlakatdagi o'qituvchilar va talabalar foydalanishi uchun (ta'lim axborot tarmog'ini) kengaytirish orqali u buni taqdim etdi. Virusdan himoya qilish uchun qo'llaniladigan cheklovlar doirasida ta'lim va tarbiya ularning faoliyati ham majburiy tarzda masofadan turib amalga oshirila boshlandi. Ta'lim informatikasi Milliy ta'lim vazirligining bir necha loyihasi doirasida ishlab chiqilgan - onlayn ijtimoiy ta'lim platformasi orqali amalga oshirildi. Ta'lim vazirligi tomonidan barcha talabalarni tarbiyalashda istalgan darajaga erishish, eng malakali tarkibga kirish va barcha talabalarni ta'minlash teng imkoniyatlarga ega bo'lish uchun rejalashtirilgan texnologiyalarning ta'lim faoliyatida, dunyodagi eng keng qamrovli ta'lim harakati, undan foydalanish uchun foydalanishga topshirildi. O'zbekistondagi Zoom kabi tayyor dasturlar va shu bilan birga olingan baholarni kuzatib imkonini beruvchi kundalik.com va keyinchalik bu kabi onlayn ma'lumotlarini saqlovchi uzatuvchi qator dasturlar ishlab chiqildi. Turkiyadagi Fotih loyihasi bilan; 2011-2012 yillarda xalq ta'limi vazirligining ta'lim va tarbiya ishlari joriy yilda texnologiya sohasida ta'limdan samarali foydalanishga qaratilgan. Interfaol muhitdagi dars, o'z materiallarini taqdim etish uchun o'qituvchilar va talabalar xizmatiga taklif qilindi. Innovatsiya va ta'lim texnologiyalari Bosh boshqarmasi koordinatsiyasi ostida onlayn ijtimoiy ta'lim platformasi sifatida qo'llaniladigan quyidagilarni maqsad qilgan u kelajakdagi ilovalarga kiritilishi uchun ochiq eshik bo'lib xizmat qiladi.

2019 yil noyabrida boshlangan va 2020 yil mart oyidan karantin e'lon qilingandan boshlab Covid-2020 pandemiyasiga qarshi kurashish uchun pandemiya davrida boshlang'ich, o'rta va o'rta maktablarda foydalanishga topshirildi va u hali ham xizmat qilmoqda. Til jamoalarni millatga aylantira olishdan tashqari, ular tarkibiga kiradigan millatning shaxslari, vatandan, madaniyatdan, qadriyatlardan, tarixdan ajralmaydigan tarzda rishtalarni shakllantirish; u bajaradigan ushbu qimmatli vazifalar tufayli tilni shaxslarga yetkazishi ta'minlanadi va bu til darsilarida qo'llanilishi muhimligini ko'rsatadi (Kalayci ve Yildirim, 2020). Turk tili kursi bilimga emas, balki mahoratga asoslangan kursdir. 2019 Turk Kursini O'qitish Dasturga kiritilgan til kursining ba'zi maqsadlari talabalar uchun ilk boshda to'rtta asosiy ko'nikmalarni rivojlantirish, shu bilan birga og'zaki va yo'zma ifoda qoidalariga muvofiq turk tilidan ongli, aniq va maqsadli foydalanish ulardan

ehtiyotkorlik bilan foydalanishni ta'minlash, ularni tushunish qobiliyatlari hamda harakatlari asosida so'z ko'paytirishdan shuningdek til zavqi va ongiga erishish; hissiyot, fikr va tasavvur olamlarini rivojlantirish ta'minlashga qaratilgan. O'qish va yo`zishga bo'lgan ishtiyoqlarini orttirishlarini va uni odat qilishlarini ta'minlash. Har qanday mavzu bo'yicha his-tuyg'ular va fikrlar, g'oyalar yoki tezis ularning og'zaki va yo`zma ravishda samarali va tushunarli tarzda ifoda etishini ta'minlash kabi bo'limlarni diqqatga olinish tartibi aniqlandi. (MONE, 2019). Turk tilini o`qitish ta'limi, to'rtta asosiy til ko'nikmalari, tinglash, gapirish, hamda o'qish va yo`zish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Uning yaxshi o'rganilganligi ushbu to'rtta asosiy til ko'nikmalarini baholashga bog'liq. Bu asosiy tilni bilish til ko'nikmalari bilan bir qatorda turk tili kursining mazmunini ham tashkil etadi. To'rt asos til ko'nikmalari va til bilimlari bir-biri bilan dinamik aloqada bo'lganligi sababli, butunligi bilan ular shakllanadi. Bu yo'nalishda til bilimi tinglash, gapirish, o'qish va yo`zish ko'nikmalaridir uni birgalikda va alohida baholashda aniq bo'ladi. Turkiyada barcha darajalarda va barcha kurslarda ham qo'llanilgan boshlandi. Jarayonning amaliyotchisi bo'lgan ushbu tizim doirasida turk tili kursi ham o'rta ta'limdagi masofaviy ta'lim doirasida o'z talabalariga belgilay boshlandi. Shaxs dunyoga kelishidan oldin, u ona qornida bo'lganida ham tinglash qobiliyatidan foydalanishni boshlaydi. Tinglash qobiliyati-bu shaxsning tushunish, o'rganish, bilish va h.k. qobiliyatidir va bu istaklarini bajarish usullaridir. Shu sababli, bu boshqa til ko'nikmalarini egallashning boshlanishi. Bunga binoan tinglovchi Chiftchi (2007) adabiyotda bir-biridan turli xil ta'riflarga ega bo'lgan shaxs maktabda va maktabdan tashqarida olingan va tinglanadigan muloqot tajribalaridan to'g'ri foydalanish bu unga to'g'ri talqin qilish imkonini beradigan muhim mahoratdir. O`zbayga (2005) binoan tinglash-bu odamning og'zaki xabarlarini to'g'ri tushunish faoliyati. Tinglash qismi uchun bulardan tashqari, turli xil ta'riflar mavjud va bu qism uchun tadqiqotchilar tinglashning turli nuqtalariga e'tibor qaratdilar. So'ralgan xabarni to'g'ri qabul qilishga e'tibor qaratayotganda, kimga bu xabar berilishi kerak degan tushuncha va uning talqiniga e'tibor qaratdi. Tushunish uchun ikkita asosiy til qobiliyatlaridan biri bo'lgan tinglash qobiliyati eshitish tushunchasi bilan chalkashib ketadi, lekin eshitish va tinglash-bu bir-biridan farq qiladigan tushuncha. Agar shaxs tushunishni xohlasa, ongli harakat qilishi kerak. Bu ham tinglashni talab qiladi. Tinglash tinglash maqsadida amalga oshirilganda, u ixtiyoriy yoki yoki beixtiyor bo'lishi va amalga oshirilishi mumkin. Biroq, tinglash uchun eshitish ham talab qilinadi. Lug'at tarkibidagi elementlar haqida gapirganda, birinchi navbatda "asosiy lug'at" yoki "asosiy so'zlar" ni eslatib o'tishimiz kerak. Bu tushunchaning chegaralarini belgilashda insonni asos qilib olishimiz va insonning eng asosiy

ehtiyojlarini, jumladan, moddiy va ma'naviy madaniyatni o'z ichiga olgan turli tushunchalarni olishimiz kerak (Aksan, 2018, 34-bet). Shuningdek, asosiy lug'at tarkibidagi so'zlarga yashash joyi, turmush tarzi, e'tiqodi va madaniyati ta'sir qiladi, deyish mumkin. Barin (2003) kundalik hayotda qo'llaniladigan asosiy lug'at, organ va qarindoshlik nomlari, sonlar, otlar va fe'llar va ular bilan bog'liq so'zlarni aniqlashda muloqotda katta o'rin egallagan idiomalar, maqollar va formulali iboralarni hisobga olish kerakligini ta'kidlagan. Tilni madaniy xususiyliklari bilan hisobga olish kerak. Shuning uchun madaniy vaziyatlar va ifodalar; maqollar, idiomalar yoki munosabatlar so'zlar orqali ifodalanadi (Gyunay Ko'pro'lyu, 2015). Tilimiz dunyodagi eng boy tillar qatorida bo'lsa maqollar, idiomalar, munosabat so'zlari, metaforalar, bir so'z bilan aytganda, so'z boyligimizning rang-barangligi uning ana shu o'rini egallashda asosiy omil bo'lmoqda. Tilimizda lug'at qancha katta so'z qamrovini qamrab olgan bo'lsa, shuncha madaniy unsurga bor va boy deyish mumkin (Simshek, 2015). Shaxslar asrlar avval egallagan bilim va qadriyatlarni o'zlarining til xazinalarida saqlab qoladilar (Aksan 2018, 15-bet) ta'kidlaganidek, lug'at faqat ba'zi tovushlar emas, balki shu tilda so'zlashuvchi jamiyatlar madaniyatini ham aks ettiradi. Tildagi har bir so'z madaniy jihatdan qimmatlidir va shuning uchun biz o'sha xalqning madaniyati, tarixi va sivilizatsiyasini idioma va maqol kabi lug'at elementlaridan o'rganishimiz mumkin (Pilav, 2008). Shu munosabat bilan tinglash aqliy jarayonni talab qiladi. Shaxs birinchi bo'lib eshitadi, u eshitilganlar orasida kerakli narsalarni afzal ko'radi va tinglash orqali ma'no yaratish jarayonini amalga oshiriladi. Samarali tinglashni amalga oshirish jarayonga bog'liq. Bu jarayonda e'tibor qaratish lo'zim bo'lgan ishlardan biri Gunesh (2021) va uning tadqiqotida quyidagicha:

A. Tinglashdan Oldin E'tiborga Olinishi Kerak Bo'lgan Tinglashni Rejalashtirish Texnikasi Tinglanadigan mavzu bo'yicha dastlabki ma'lumotlarni faollashtirish, Tinglash amalga oshiriladigan muhitning holatini o'rganish, Tinglashning maqsadini yaratish, Tasvir, sarlavha va hokazo.

B. muhokama qilinadigan mavzu doirasini baholash asosida, Tinglashda foydalaniladigan usul va shakl haqida qaror qabul qilish, Ongda axborotning doimiyligini ta'minlash usulini yaratish, Notalarni qanday olish usullarini aniqlash. Tinglash paytida e'tiborga olinishi kerak bo'lgan turli xil texnikalar va dastlabki ma'lumotlar o'rtasidagi munosabatlarni o'rnatish lo'zim.

C. Ma'ruzachiga yo'naltiriladigan savollarni yaratish bilan birga muhim deb hisoblangan joylarni hisobga olish, ma'ruzachining imo-ishoralari, yuz ifodalari va tana tilini kuzatish, tushunilmagan qismlar uchun savollar berish. O'z bayonotlari bilan og'zaki mazmunini umumlashtirish kerak. Suhbat davomida so'zlovchining

nutqida birinchi marta duch keladigan so'zning ma'nosini taxmin yoki tinglovchidagi ma'lumotlar bilan umumlashtirish. Nutq mazmunining mavzusini, asosiy g'oyasini va yordamchi fikrini aniqlash. Ma'ruzachi nima haqida gapirayotganini va uning maqsadini aniqlash, Axborotni qayta ishlatish va eslab qolish uchun ongda tartibga solish, suhbat mazmuni kalit so'zlar va tushunchasi xarita olishdan,

D. Matnda berilgan misollar, takliflar va taqqoslashlarni o'rganish.

Bosh (2006) o'z tadqiqotida lug'at o'z ta'rifiga ega tushunchalardan ko'ra kengroq tushuncha ekanligini va u barcha tushunchalarni to'playdigan eng yuqori daraja ekanligini ta'kidladi. Karaagach (2013, p.754) esa tilning lug'at tarkibidagi so'zlarning yig'indisi deb ta'riflagan. Qorato'y (2016) so'z boyligini belgilaydi va quyidagicha ta'riflaydi "odamlarni, hodisa va vaziyatlarni o'rab turgan mavjudotlarning aqliy tasavvurining xayoliy shakli bo'lgan so'z va iboralar" deb ta'riflagan. Lug'at shunchaki so'zlar yoki iboralar emas. Shuningdek, u tildan foydalanadigan jamiyatning madaniyati, hayoti, g'oyalar dunyosi va tilining boyligining eng muhim mezonidir (Uluchay, 2011). Tilning lug'at tarkibi ham tilning asrlar davomida boshidan kechirgan jarayoni va o'zgarishlarini ko'rsatadi (Oqsan, 2018, 19-bet). Lug'at tarkibidagi har bir element jamiyatning e'tiqodi, hayoti va madaniyatining bir qismidir. Arslon va Durukan (2014) ning ta'kidlashicha, lug'at o'zi mansub bo'lgan jamiyatning an'ana va urf-odatlarini, hayotga qarashi, yashayotgan geografiyasi va mavjud tarixidan kelib chiqqan holda, vaqt o'tishi bilan o'zgarib, rivojlanib, hayotiyligini saqlaydigan mavjudotdir. Aksan lug'atni asosiy lug'at, chet tili o'rganilayotgan so'zlari lug'ati, idiomalar, maqollar, munosabat so'zlari, klishe so'zlar, atamalar va tarjima so'zlari sifatida uning tarkibiga kiruvchi elementlar sifatida guruhlaydi (2018, 34-bet). Bu barcha ma'lumotlardan kelib chiqqan holda ko'rinib turibdiki, bu keng qamrovli hukm bo'lib, u faqat so'z va so'z turkumlaridan iborat emas, balki o'sha tilda so'zlashuvchi jamiyat madaniyatini ham o'z ichiga oladi, tilimizning mavjud boyligini ochib berish nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun lug'atni o'rganishga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish va bu tadqiqotlarga ko'proq joy ajratish kerak. Aksan (2007 yil, 3-jild, 17-bet) tayanch lug'at deganda inson hayotida muhim bo'lgan va har bir tilda avloddan-avlodga o'tadigan inson va uning muhitiga tegishli muhim tushunchalar tushuniladi. Ayniqsa, ona tili va chet tilini o'rgatishda o'rgatiladigan tilning eng ko'p uchraydigan va eng zarur so'zlarini aniqlash, bu ta'lim natijasi muvaffaqiyatli bo'ladimi yoki yo'qmi, muhim rol o'ynashi, o'rganishlar olib borilishi ta'kidlanadi. Xalq o'z tarixi davomida turli xalqlar bilan munosabatda bo'lganligi sababli, tilga o'sha xalqlarga tegishli so'zlar

joylashib boradi. Tilga xorijiy so'zlar boshqa mamlakatlarda ixtiro qilingan ob'ektlar sotib olinishi, xalqaro tijoriy munosabatlarning o'rnatilishi, tarjima asarlarga bo'lgan ehtiyojning paydo bolishi, turmush tarzi va madaniyatiga qiziqishidan kelib chiqqan holda tilga kirib keladi (Ersoy, 2006). Jamiyat rivojlanib borar ekan, unga yangi tushuncha va so'z ham kerak bo'ladi. Shuningdek, u ushbu tushunchalarni chet tillaridan iqtiboslar va o'zlashtirish bilan qamrab oladi (Akalin, 2001). Aksan (2018, 37-bet) ga ko'ra jamiyat boshqa jamiyatlar bilan hech qanday aloqa o'rnatmasdan yashay olmagani kabi xalqlar o'rtasidagi iqtisodiy, siyosiy va madaniy munosabatlarda ham tildagi aksini ko'rish mumkinligi, barcha tillarda boshqa tillardan olingan so'zlar mavjudligi ta'kidlanadi. Biroq tilga kirib kelayotgan xorijiy so'zlar turli alifbo, tovush tizimi va sintaksis tufayli yangi til xususiyatlariga moslashish uchun o'zgarishlarga duchyor bo'lishi mumkin (Arslan Kutlu, 2006). Turk tili ham unga o'zining tarixiy davrlarida siyosiy, ijtimoiy, madaniy, savdo va texnologik aloqada bo'lgan g'arbiy va sharq tillari ta'sirida bo'lgan va shu tillardan o'zlashtirilgan so'zlarni olgan (Korkmaz, 2003, 180-bet). Qo'rqmaz lug'at tarkibidagi xorijiy so'zlarni "sharq va g'arbiy asilli" deb ikkiga ajratgan. (2003 yil, 185-bet) Chet tilidan olingan so'zlarni "nutqimizda qo'llaniladigan xorijiy so'zlar" va "nutqimizda qo'llanilmaydigan xorijiy so'zlar" deb ikkiga ajratdi (2018, 37-bet).

Berilgan misollar, takliflar va taqqoslashlarni o'rganishda Bosh (2006) o'z tadqiqotida lug'at o'z ta'rifiga ega tushunchalardan ko'ra kengroq tushuncha ekanligini va u barcha tushunchalarni to'playdigan eng yuqori daraja ekanligini ta'kidladi. Karaag'ach (2013, p.754) esa tilning lug'at tarkibidagi so'zlarning yig'indisi deb ta'riflagan.

Bu barcha ma'lumotlardan kelib chiqqan holda ko'rinib turibdiki, bu keng qamrovli hukm bo'lib, u faqat so'z va so'z turkumlaridan iborat emas, balki o'sha tilda so'zlashuvchi jamiyat madaniyatini ham o'z ichiga oladi, tilimizning mavjud boyligini ochib berish nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun lug'atni o'rganishga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish va bu tadqiqotlarga ko'proq joy ajratish kerak.

Aksan (2007 yil, 3-jild, 17-bet) tayanch lug'at deganda inson hayotida muhim bo'lgan va har bir tilda avloddan-avlodga o'tadigan inson va uning muhitiga tegishli muhim tushunchalar tushuniladi; Unda, ayniqsa, ona tili va chet tilini o'rgatishda o'rgatiladigan tilning eng ko'p uchraydigan va eng zarur so'zlarini aniqlash, bu ta'lim natijasi muvaffaqiyatli bo'ladimi yoki yo'qmi, muhim rol o'ynashi, o'rganishlar olib borilishi ta'kidlanadi. Xalq o'z tarixi davomida turli xalqlar bilan munosabatda bo'lganligi sababli, tilga o'sha xalqlarga tegishli so'zlar ham joylanib boradi. Tilga xorijiy so'zlar boshqa mamlakatlarda ixtiro qilingan ob'ektlar sotib

olinishi, xalqaro tijoriy munosabatlarning o`rnatilishi, asl manbalarni boshqa tillarga tarjima qilinishi, tarjima asarlarga bo`lgan ehtiyojning paydo bolishi, turmush tarzi va madaniyatiga qiziqishidan kelib chiqqan holda tilga kirib keladi (Ersoy, 2006). Jamiyat rivojlanib borar ekan, unga yangi tushuncha va so`z ham kerak bo`ladi. Shuningdek, u ushbu tushunchalarni chet tillaridan iqtiboslar va o`zlashtirish bilan qamrab oladi (Akalin, 2001). Aksanga ko`ra jamiyat boshqa jamiyatlar bilan hech qanday aloqa o`rnatmasdan yashay olmagan kabi xalqlar o`rtasidagi iqtisodiy, siyosiy va madaniy munosabatlarda ham tildagi aksini ko`rish mumkinligi, barcha tillarda boshqa tillardan olingan so`zlar mavjudligi ta`kidlanadi. Biroq tilga kirib kelayotgan xorijiy so`zlar turli alifbo, tovush tizimi va sintaksis tufayli yangi til xususiyatlariga moslashish uchun o`zgarishlarga duchyor bo`lishi mumkin. Bu o`zgarishlar ichki va tashqi imkonlardan kelib chiqqan holda amaga oshiriladi. Turk tili ham unga o`zining tarixiy davrlarida siyosiy, ijtimoiy, madaniy, savdo va texnologik aloqada bo`lgan qator mamalakatlar tillari ta`sirida bo`lgan va shu tillardan o`zlashtirilgan so`zlarni olgan. Kontseptual xususiyatlar sifatida; U idiomalar tushunchani ifodalash uchun yaratilgan maxsus qolip ekanligini, idiomalarning maqsadi tushunchani yoqimli, jo`zibali va o`ziga xos qolipda berish ekanligini, ko`pchilik idiomalarning haqiqiy ma`nosidan mahrum bo`lib, yangi ma`no kasb etishini ta`kidlagan. Tarkib voqealar syujeti, fikr, orzu yoki haqiqatmi yoki yo`qligini ajratib turuvchi bilgiler va belgilardan iborat. Axborot tarkibidagi birlamchi va ikkilamchi ajratishda tilni madaniy xususiyliklari ham hisobga olish kerak. Shuning uchun madaniy vaziyatlar va ifodalar; maqollar, idiomalar yoki munosabatlar so`zlar orqali ifodalanadi. Tilimizdagi so`zlar lug`atda qancha o`z aksini topgan bo`lsa, shuncha madaniy unsur bor deyish mumkin (Simshek, 2015). Shaxslar asrlar avval egallagan bilim va qadriyatlarini o`zlarining til xazinalarida saqlab qoladilar. Aksan (2018, 15-bet) ta`kidlaganidek, lug`at faqat ba`zi tovushlar emas, balki shu tilda so`zlashuvchi jamiyatlar madaniyatini ham aks ettiradi. Tildagi har bir so`z madaniy jihatdan qimmatlidir va shuning uchun biz o`sha xalqning madaniyati, tarixi va sivilizatsiyasini idioma va maqol kabi lug`at elementlaridan o`rganishimiz mumkin (Pilav, 2008). Bu tushunchaning chegaralarini belgilashda insonni asos qilib olishimiz va insonning eng asosiy ehtiyojlarini, jumladan, moddiy va ma`naviy madaniyatni o`z ichiga olgan turli tushunchalarni olishimiz kerak (Aksan, 2018, 34-bet). Shuningdek, asosiy lug`at tarkibidagi so`zlarga yashash joyi, turmush tarzi, e`tiqodi va madaniyati ta`sir qiladi, deyish mumkin. Aksan (2007 yil, 3-jild, 17-bet) tayanch lug`at deganda inson hayotida muhim bo`lgan va har bir tilda avloddan-avlodga o`tadigan inson va uning muhitiga tegishli muhim tushunchalar tushuniladi; Unda, ayniqsa, ona tili va chet tilini o`rgatishda o`rgatiladigan tilning

eng ko‘p uchraydigan va eng zarur so‘zlarini aniqlash, bu ta‘lim natijasi muvaffaqiyatli bo‘ladimi yoki yo‘qmi, muhim rol o‘ynashi, o‘rganishlar olib borilishi ta‘kidlanadi. Jamiyat rivojlanib borar ekan, unga yangi tushuncha va so‘z ham kerak bo‘ladi. Shuningdek, u ushbu tushunchalarni chet tillaridan iqtiboslar va o‘zlashtirish bilan qamrab oladi (Akalin, 2001). Idiomalar kamida ikkita so‘zning qo‘shilib, yangi ma‘no kasb etishi natijasida hosil bo‘lgan iboralardir. So‘z boyligimiz idiomalar jihatidan juda boy. Idiomalardan foydalanish; Ma‘nosi, bezagi, boyitilishi va o‘tmishdan ho‘zirgi kunga madaniy unsurlarni olib borishi jihatidan muhim (O‘zbay va Melanliog‘lu, 2009). Idioma TDKda “odatda o‘ziga mos o‘ziga xos ma‘noga ega bo‘lgan, o‘zining haqiqiy ma‘nosidan o‘zmi-ko‘pmi ajralib turadigan formulali ibora yoki idiomalar” sifatida ta‘riflangan (2019, 651-bet). Puskulluog‘lu ifodasi bilan aytganda: “til elementi, odatda bir nechta so‘zdan iborat bo‘lgan, ifodaga ravonlik va jo‘zibadorlik qo‘shadigan, aksariyati haqiqiy ma‘nosidan farqli ma‘noga ega bo‘lgan formulali so‘z turkumi” deb ta‘riflangan (1995, 7-bet). Hengirmen esa idiomalarni jamiyat tomonidan qabul qilingan, iborani ta‘sirchan va chiroyli qiladigan, odatda majo‘ziy ma‘noda ishlatiladigan klishe iboralar deb ta‘riflagan (2007, p.7). Sinan (2008) idiomalarni tayyor iboralar sifatida tilni boyitish uchun xizmat qiluvchi lisoniy birliklar sifatida izohlagan. Idiomalar klishedir; Ya‘ni, ular ma‘lum qoidalar doirasida yaratilgan va ularning sinonimlari yoki yaqin sinonimlarini almashtirib bo‘lmaydi. Lug‘at tarkibida muhim o‘rin egallagan iboralar ham jamiyat madaniyatini, uning idrok etish va ifodalash qudratini, aqlga moyilligini ochib beruvchi so‘zlardir (Oqsan, 2004, 94-bet). Shu nuqtai nazardan qaralganda, idiomalar shunchaki qo‘shilib, majo‘ziy ma‘noga ega bo‘lgan, yangi ma‘no kasb etuvchi va vaziyatga duch keladigan so‘zlar emas. Bu voqeani, madaniy elementni aks ettiradi va jamiyatdan nimanidir qo‘shadi, deb ham aytilish mumkin. Idiomalar ona tilida so‘zlashuvchilar uchun muhimdir va kontekst idiomalarning ma‘nosini talqin qilish va tushunishda muhim ahamiyatga ega (Uchgun va Chetinkaya, 2016). Chunki faqat idiomalardan foydalanish ona tilida so‘zlashuvchilar uchun ham, bu tilni ikkinchi til sifatida o‘rganadiganlar uchun ham ma‘noni topish va izohlashda qiyinchiliklar tug‘diradi. Matn yoki jumalardagi idiomalarni kontekstga qarab tushunish va izohlash oson. Aksoy (1962) idiomalarning xususiyatlarini ikki jihatdan tekshirgan: shakl va tushuncha xususiyatlariga ko‘ra. Format xususiyatlari sifatida; Idiomalar formulali, qisqa va ixcham so‘zlardir. Idiomalarni 3 qismga bo‘lish mumkin, ular qo‘shimchali so‘zlar shaklida, so‘z turkumlari shaklida va gap shaklida; Kontseptual xususiyatlar sifatida idiomalar tushunchani ifodalash uchun yaratilgan maxsus qolip ekanligini, idiomalarning maqsadi tushunchani yoqimli, jo‘zibali va o‘ziga xos qolipda berish

ekanligini, ko'pchilik idiomalarning haqiqiy ma'nosidan mahrum bo'lib, yangi ma'no kasb etishini ta'kidlagan. Lug'at va chastota o'rtasidagi bog'liqlik lug'at bo'yicha tadqiqotlarning asosini tashkil qiladi. Aksan (2007 yil, 3-jild, 20-bet) chastotani so'zning boshqa so'zlarga qaraganda ko'proq yoki kamroq ishlatilishini aniqladi. TDKda (2019) "tez-tez qo'llaniladigan, tez-tez ishlatiladigan" (s.2094) deb ta'riflangan tadqiqotlar olib borish natijasida ilmiy asralar o'rtaga chiqdi. So'zni tez-tez ishlatish, bu so'zni o'rganish va o'rgatishda muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun ona va chet tilini o'qitishda qaysi so'zlarni o'rgatish yoki qo'llash kerakligini aniqlashimiz kerak. Tez-tez uchraydigan so'zlar og'zaki va yo`zma tilda farqliylikni ko'rsatishi mumkin. Muloqotda foydalanadigan formulali iboralar yo`zma tilda og'zaki ishlatilmasligi va chastotalar ro'yxatining yuqori qismida bo'lmasligi mumkin (Açik, 2013). So'zni tez-tez ishlatish, odamning bu so'zni qanchalik tez o'rganishi va uni lug'atiga qo'shishiga bog'liq. Biror kishi so'zga qanchalik ko'p duch kelsa, so'zni o'rgatish shunchalik oson bo'ladi (Yildiz va Okur, 2010). Shaxsning yo`zma va og'zaki ifodasida qo'llagan so'zlari va ularning chastotasi jamiyatning bilim va madaniy saviyasi va so'z boyligini tanib olish nuqtai nazaridan ham muhimdir (Karaduz, 2004). Shu bilan birga, so'zlarning tez-tez ishlatilishiga tilni ishlatadigan o'quvchilarning ta'lim darajasi va yoshi kabi ko'plab omillar ta'sir qilishi mumkinligini aytish mumkin (Olker, 2011). So'z chastotasini o'rganish ayniqsa, ona tili va chet tillarida o'qitilishi rejalashtirilgan so'zlarni tanlashda, lug'atlar yaratishda, o'quv materiallarini tayyorlashda foydalaniladi (Go`chen, 2016). Endigina o'qishni boshlayotgan o'quvchilarga yoki chet tilini o'rganishni boshlayotgan boshlang'ich darajadagi o'quvchilarga qaysi so'zlarni o'rgatish, so'zlar qanday tartibda berilishi va so'z chastotasini aniqlash zarurligini ta'kidladi. Tildagi tadqiqotlar lug'atshunoslik bilan shug'ullanayotganda ma'lum bo'lishi kerak (2007, 3-jild, 20-bet). Chet tili sifatida turk tilini o'rganayotganlar uchun lug'at o'rgatishda so'zlarni aniqlashda, tilni o'rganadiganlarning maqsadlari va ehtiyojlariga mos ravishda belgilash kerak (Erol, 2014). Bu ham albatta uning masofiy ta'lim asosida ro'yxatdagi dasturlardan foydalanib o'z-o'zini nazorat qilishdan foydalanib to'plangan baholar asosida tahlil qila olamiz. Karaduz (2004) lug'at chastotasini o'rganishning ahamiyatini quyidagicha ta'kidladi:

1. Til o'rgatish bo'yicha olib borilayotgan yoki olib boriladigan tadqiqotlar uchun muhim ahamiyatga ega.
2. Lug'at yaratish hamda yo`zma va og'zaki matnlarni skanerlash va tekshirishda foydalidir.
3. Badiiy matnlarni tahlil qilish til va ifoda sifatlarini tekshirish uchun ma'lumot beradi.

4. Turli ilmiy sohalardagi tadqiqotlar uchun resurslarni taqdim etadi. Aksan (2007 yil, 3-jild, 21-22-betlar), J. E. Pirs tekshiruvi natijalariga ko'ra turk tilida chastota tizimini quyidagicha yetkazdi: madaniyatimizni aks ettiruvchi lug'at elementlari bo'lgan maqollar, iboralar va tegishli so'zlarning taqsimlanishi til darajalariga muvofiq berilishi kerak.

5. Turk tilini chet elliklarga o'rgatishda foydalaniladigan hikoya kitoblarining soni va sifatini oshirish mumkin. Turli darajalarga mos hikoya kitoblari yozilishi mumkin.

6. Tadqiqotlar faqat chet elliklar uchun turk tilidagi darsliklar bilan cheklanmasligi kerak. Uni hikoyalar, filmlar va turli materiallarda so'zlarning mavjudligi nuqtai nazaridan o'rganish kerak. Turli tillarni o'qitish uchun tayyorlangan seriya kitoblarini lug'at jihatidan o'rganish mumkin va bu hikoyalarni lug'at jihatidan taqqoslash mumkin. Texnologiyaning rivojlanishi hamma narsani kompyuter, telefon va planshetda bajarishga sabab bo'ldi. Bu holat odamlarning o'qish madaniyatiga ham ta'sir ko'rsatdi va raqamli kontent va elektron kitoblar bo'lgan talab yuqorilishiga sabab bo'ldi. Turk tilini chet tili sifatida o'qitishda ishlatiladigan hikoya kitoblaridan raqamli tarkib sifatida ham foydalanish mumkin. Asosiy darajadagi shaxs muloqot tilini o'rganadi. Pirs tomonidan tayyorlangan turkcha chastota tizimidagi og'zaki va yo`zma tildagi dastlabki 20 ta so'z tekshirilganda, "shunday, bir, bu, o'sha, nima, bo'lish, kelish, olish, qilish, bermoq" keng tarqalgan. Bu bizga yo`zma ifoda va og'zaki ifoda o'rtasida o'xshashliklar mavjudligini ko'rsatadi, garchi chastotalar turlicha bo'lsa ham. Ko'rinib turibdiki, yo`zma va og'zaki tilda qo'llaniladigan so'zlarga bosh gap, bog'lovchi, fe'l, olmosh va aniqlovchilar kiradi. Ushbu tadqiqotda Yunus Emre instituti A1 va A2 seriyali bolalar hikoyalari, hikoya kitoblari lug'at elementlari va so'z chastotasi nuqtai nazaridan tekshirildi. Tahlil natijasida hikoya kitoblarining lug'at boyligi va so'z chastotasi bo'yicha quyidagi xulosalarga keldi:

So'zlarning umumiy soni bo'yicha; Asosiy darajasi A1 darajadagi hikoya kitoblari A2 darajadagi hikoya kitoblariga qaraganda boyroq ekanligi aniqlandi. A1 darajasidan A2 darajasiga o'tishda so'zlarning umumiy sonining kamayishi kuzatiladi; Maqola bo'yicha so'zlarning ko'payishi kuzatildi. Hikoya kitoblaridagi dastlabki 20 ta so'z Pirsning Turkcha chastota tizimiga ko'ra taqqoslanganda, ishlatilgan so'zlarning so'z turi bo'yicha o'xshashligi, bu tizimdan farqli o'laroq, hikoya kitoblarida atoqli otlar ham qo'llangani aniqlangan. Tadqiqotda o'rganilgan hikoya kitoblari va darsliklardagi so'zlar soni tekshirilsa, hikoya kitoblarida qo'llangan so'zlar soni kam emasligi ko'rinadi. Bu hikoya kitoblarining darsliklarni qo'llab-quvvatlashini ko'rsatadi. Tekshirilayotgan hikoya kitoblari maqol nuqtai

nazaridan tekshirilganda, A1 va A2 darajadagi kitobda maqol ishlatilmaganligi aniqlandi. Darajalari hisobga olinsa, maqolni ishlatmaslik kamchilik hisoblanadi. Idiomalar nuqtai nazaridan; Hikoya kitoblarida saviya oshgani sayin iboralar soni ham shunga mos ravishda ortib borishi kuzatiladi.

Xalq o'z tarixi davomida turli xalqlar bilan munosabatda bo'lganligi sababli, tilga o'sha xalqlarga tegishli so'zlar joylashib boradi. Tilga xorijiy so'zlar boshqa mamlakatlarda ixtiro qilingan ob'ektlar sotib olinishi, xalqaro tijoriy munosabatlarning o'rnatilishi, tarjima asarlarga bo'lgan ehtiyojning paydo bo'lishi, turmush tarzi va madaniyatiga qiziqishidan kelib chiqqan holda tilga kirib kelganligi ta'kidlangan. Darslar davom ettirib borar ekan, darsda yangi tushuncha va so'zlar ham orttirilib boriladi. Ortirilib borilayotgan so'zlar nafaqat turk tilidan shu bilan birga boshqa tildan o'zlashtirilgan bo'lishi ham. Til jamiyatdagi boshqa tillar bilan hech qanday aloqa kirishmasdan davom ettirish imkoniga ega emas chunki xalqlar o'rtasidagi iqtisodiy, siyosiy va madaniy munosabatlar til orqali amalga oshirilganligini ko'rish mumkinligi, barcha tillarda boshqa tillardan olingan so'zlar mavjudligi ta'kidlanadi. Bu ham albatta uning masofiy ta'lim asosida ro'yxatdagi dasturlardan foydalanib o'z-o'zini nazorat qilishdan foydalanib to'plangan baholar asosida tahlil qila olamiz. Olimlarning ishlarida tilga olingan xulosa natijalariga ko'ra, masofaviy ta'limda turk tili o'qitishda eng salbiy ta'sir ko'rsatadigan mahorat sohalari haqida umumiy shunday deyish mumkin bo'ladi - bu yo'zish qobiliyati (100%), gapirish qobiliyat (81,48%), til o'qitish (74,37%), o'qish qobiliyati (70,37%) va tinglash bu mahorat edi (70,37) ko'rsatishimiz mumkin. Bu ko'rsatkich yildan yilga o'zgarib borishini ham hisobga olish lozim. Chunki avvalgi davrlarda hozirgisi ham ba'zi xususiylik yo'q edi yoki qo'llanilmasdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Farzona, S. (2024). TA'LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 21-24.
2. Otkir, S. F., & Nasiba, M. (2024). CLUSTER APPROACH IN EDUCATION. JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE, 3(1), 1-5.
3. Azatovna, N. F. (2023). THE QUALITY AND EFFECTIVENESS OF USING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN TECHNOLOGY LESSONS. MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH, 3(27), 129-132.
4. Azatovna, N. F. (2023). Development of Technical Creativity In Robotics Classes. Journal of Creativity in Art and Design, 1(1), 11-13.

5. Azatovna, N. F. (2023). Robotics in Their Classes Technical Creativity in Development Used Methods Technology. *Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies* (2993-2599), 1(5), 81-84.
6. Qurbanbaevich, K. Z. (2023). SOME CHALLENGES AND SOLUTIONS OF MUSIC PEDAGOGY. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 3(6 (INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCHER)), 162-165.
7. Djakaeva, K., Izetaeva, G., & Narbaeva, R. (2019). FUNCTIONAL OPTIONS AND METHODS OF SOLVING OLYMPIC AND COMPETITIVE ISSUES. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS OF PHILISOPHY, PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY* (pp. 60-67).
8. Gulbahar, I. (2020). Training based on modular technologies-as an integral part of innovative technologies in the educational process. *Проблемы педагогики*, (4 (49)), 30-33.
9. Keunimzhaevna, I. G., & Dauletbaevna, N. R. (2019). Use and design based on modular technology in the process of learning in education. *Наука, техника и образование*, (10 (63)), 74-76.
10. Keunimzhaevna, I. G., & Kurbanazarovna, E. S. (2019). One of the innovative technologies in the educational process is the design of lessons using modular technologies. *Наука, техника и образование*, (10 (63)), 77-79.

